

Політичні аспекти професіоналізації Збройних Сил України

Володимир Троцько,

полковник, кандидат військових наук,
начальник відділу проблем воєнної безпеки
Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

Василь Терещук,

підполковник,
начальник відділу проблем миротворчої діяльності
Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

Лариса Троцько,

старший науковий співробітник
Національного науково-дослідного центру
оборонних технологій і воєнної безпеки України

У статті на основі аналізу багатьох політико-економічних факторів, а також особливостей процесу професіоналізації Збройних Сил, що розпочався в Україні, виокремлено низку політичних аспектів, які можуть вплинути на стан сучасного українського суспільства.

Реалізація досить послідовного курсу на створення професійних Збройних Сил в Україні сьогодні стала беззаперечним фактом, який підтверджується твердими щодо цього намірами політичного керівництва країни і, більше того, низкою ухвалених нормативних документів.

Проте останнім часом питання створення професійних Збройних Сил в Україні стало предметом політичних спекуляцій, малопродуманих заяв деяких політичних сил щодо термінів здійснення відповідних заходів, дебатів у засобах масової інформації. Вважаємо, що це не випадково: проблема набула великого суспільного значення. Відтак розгляд цього питання не може не бути предметом поглибленого дослідницького аналізу.

Багато науковців, що вивчають проблему професіоналізації Збройних Сил України, звертають увагу переважно на технічний бік питання, концентруючись на перевагах і вадах призовної і професійної армії [1]. Однак існує значно суттєвіший аспект – політичний, який, тим не менше,

лишається нерозглянутим. Тим часом, він дозволяє дати відповідь на запитання, чому деякі держави віддають перевагу професійним збройним силам, а інші – призовним?

Заяви про бажання мати високопрофесійну, боєздатну, сучасну армію повинні бути підтверджені реальним змістовим наповненням, якому має передувати розуміння того, що таке сучасні збройні сили і в чому полягають реальні переваги їх професіоналізації для України.

Перш за все, слід з'ясувати, чим відрізняється професійна армія від непрофесійної в концептуальному, так би мовити, плані. Для цього необхідно розкрити сутність поняття професіоналізації. З цієї метою ми піддали аналізу різницю між призовними та професійними збройними силами (див. таблицю).

Таблиця
Особливості двох типів організації служби в збройних силах, що впливають на воєнну політику

№ п/п	Призовні збройні сили	Професійні збройні сили
1	Висока мораль в періоди воєнної небезпеки або війни, обумовлена готовністю населення захищати батьківщину від ворога. Низький рівень готовності виконувати завдання за межами країни.	Нівелювання передумов для виконання функцій збройними силами на професійній основі у воєнний період через необхідність залучення значних людських резервів.
2	Організація збройних сил в умовах низького ресурсного забезпечення.	Необхідність постійно мати значні ресурси для функціонування професійних збройних сил.
3	Можливість використання особового складу не за призначенням у мирний час. Низька фахова підготовка в мирний період.	Висока фахова підготовка в мирний період обумовлена вкладенням значних ресурсів в систему матичну підготовку та освіту військовослужбовців.
4	Не існує передумов для формування із збройних сил окремої соціально-політичної структури.	Наявність передумов для втягування збройних сил в політику.
5	Брак можливостей для регіонального диференціювання через пропорційність призову по всій країні.	Наявність можливостей для диференціювання окремих регіонів з високим та низьким рівнями рекрутування.

Хоча наведені в таблиці положення можуть викликати дискусію, історичний досвід свідчить, що винахід Наполеона – призовна армія має конкретно історичний характер і її формування обумовлене, в першу чергу, таким фактором, як воєнна небезпека. За багатьма своїми властивостями вона має тенденцію до оборонної стратегії держави, оскільки спирається переважно на моральні принципи, що в основі своїй

містять постулати про захист вітчизни (революції, цінностей суспільства тощо) від зазіхань загарбників. Основою такого постулату є мотив принесення себе в жертву в ім'я позбавлення решти суспільства від зла, якого реально можна очікувати від загарбника. Тому не дивно, що в умовах „холодної”, але все ж таки війни керівництво СРСР дотримувалося принципу призову, незважаючи на очевидну його неефективність. Сьогодні Україна продовжує нести тягар воєнної політики, фундамент якої було закладено відповідно до реалій радянського періоду, залишаючи призов основною комплектування Збройних Сил молоді держави.

Професійна армія, на відміну від призовної, зорієнтована на служіння суспільству на основі реалізації системи специфічних послуг, які відповідно оплачуються. В цьому професійна армія близька до найманої праці в інших сферах людської діяльності, у яких обмін послугами виключає безоплатну роботу. Однак при виникненні воєнної небезпеки загальнонаціонального характеру така, на перший погляд, раціональна система не спрацьовує через різні причини. Основна з них, на нашу думку, це злам мирного механізму функціонування суспільства, перехід від ринкової раціональності до національного порятунку, що передбачає зміну політичних та економічних пріоритетів. Спроба продовжувати в таких умовах нарощування професійної армії призводить як до економічних перевитрат, так і до політичної дестабілізації. Ось чому історія знає багато випадків, коли при існуванні професійної армії виникала необхідність здійснювати призов (громадянська війна в США, Перша і Друга світові війни), що подекуди викликало протести і навіть заколоти серед населення [2].

Саме ці особливості морально-політичного та економічного характеру відрізняють призовну армію від професійної. Аргументи ж стосовно того, що професійна армія буде краще навчена і озброєна та на вищому рівні виконуватиме свої функції, видаються в сучасних українських умовах не надто переконливими.

Цілком очевидно, що для формування повноцінної професійної армії західного зразка необхідні відповідні політико-економічні умови, до яких, в першу чергу, належать:

- відсутність воєнної небезпеки, що може швидко перерости в загрозу для постійного утримання численних Збройних Сил і систематичної їх підготовки;
- наявність дієвої системи регіональної безпеки та участь в ній країни, що дасть змогу гарантувати першу умову;
- наявність відповідних ресурсів не тільки для утримання професійних Збройних Сил, але і для їх якісного розвитку.

На жаль, ці умови сьогодні в Україні не виконуються. Україна поки що, незважаючи на активні зусилля воєнно-політичного керівництва, не стала членом НАТО, військовий бюджет не наповнюється відповідно до потреб Збройних Сил. Відтак їх можливості досить швидко знижуються.

З економічної точки зору утримання професійних Збройних Сил для України є більш обтяжливим в сучасних умовах, ніж утримання призовної армії теперішнього зразка. Витрати на одного військовослужбовця професійної армії при найгіршому варіанті оснащення, укомплектування та навчання складають у п'ять-шість разів більшу суму, ніж витрати на призовного військовослужбовця. Це пов'язано із суттєво вищою платнею, якою необхідно забезпечувати професіонала, аби він не тільки існував у Збройних Силах (як це відбувається нині з призовниками), але й для того, щоб міг утримувати родину, забезпечувати свої найперші потреби (харчування, одяг, житло тощо). Мінімізація такої платні не дозволить створити якісні професійні Збройні Сили через небажання людей служити задарма. Сьогодні військовий бюджет України складає близько 1,8 млрд. дол. США [3]. Такої суми явно недостатньо для утримання необхідної кількості військовослужбовців-професіоналів. Та й подвоєння чи потроєння цієї суми не виведе Збройні Сили на якісно новий рівень, оскільки залишить передумови для „проїдання” коштів, не залишаючи ресурсів для модернізації, закупівлі чи, тим більше, для розробки нової техніки та озброєнь.

Слід також враховувати спротив представників військової еліти та окремих політичних сил, для яких збереження призовної армії має важливе значення, оскільки дає можливість фактично безконтрольно розпоряджатися значними державними ресурсами.

Крім умов формування повноцінної професійної армії існує ще цілий ряд особливостей, більшість з яких детально розглянута в [1].

Військовий професіонал у широкому розумінні цього слова – це людина, що своєю професією добровільно обрала військову справу. Незважаючи на те, якими є збройні сили – професійними чи призовними, це означає наступні положення, які обмежують свободу людини:

- обмеження в правах, які надаються всім іншим членам суспільства;
- в переважній більшості випадків – безвідмовна покора керівництву;
- значний ризик для життя, пов'язаний з виконанням службових обов'язків.

Ці положення вимагають певної не тільки психологічної готовності особи, що відрізняють її від звичайної професії, де за виконану роботу виплачують заробітну платню. Це також вимагає певних психологічних змін у суспільстві. Суспільною компенсацією за згадані обмеження та ризики має бути система пільг в оплаті роботи та інші привілеї (наприклад, у навчанні, стосовно зниження податків тощо). Ця система пільг відіграє важливу роль при прийнятті молодою людиною рішення стати військовим в умовах професійної армії. Особливості професіоналізації обумовлюють також практику цілої низки альтернативних важелів проходження служби та збереження за державою права здійснювати призов у випадку війни.

Описаний механізм „послуги - пільги” типовий для багатьох сучасних армій західних держав. Однак не слід думати, що створення професійної

армії є закономірним явищем для сучасних суспільств. Наприклад, збройні сили Федеративної Республіки Німеччини комплектуються на призовній основі, і це не поодинокий випадок [2]. Серед держав усього світу, за винятком тих, що взагалі не мають збройних сил, кількість „непризовних” армій складає приблизно половину. Проте тенденція до збільшення кількості „професійних” армій у світі досить стійка. Бажання перевести збройні сили на „професійні рейки” виявляє все більше держав.

Говорячи про проблеми, які постали перед Україною у зв'язку з планами створення професійної армії, можна зазначити, що нині у нас вже існує напівпрофесійна армія, значну частину якої складають професійні військові – офіцери, багато з яких практично все своє продуктивне життя віддають саме військовій службі. Їх без жодних сумнівів можна назвати професіоналами. І цей відсоток не такий вже й малий, принаймні його планується довести до 20 % чисельності особового складу [4]. Крім цього, Україна має досвід участі в миротворчих операціях, у яких задіяні військовослужбовці, яких можна назвати професіоналами, оскільки всі вони були призвані на добровільній основі. Система оплати служби та функції, які виконували ці люди, були такими, якими вони мають бути в професійних збройних силах.

Враховуючи розглянуті аспекти, можна стверджувати, що сьогодні в Україні існують передумови для збереження лише напівпрофесійних Збройних Сил. Політичні заяви про перехід на контрактну основу та зміну статусу Збройних Сил з призовних на професійні не знімуть гостроти проблем, що стоять перед ними, і не перетворять їх на високоорганізовану силу вояків-професіоналів на зразок армії США чи якоїсь іншої західної держави. В цих умовах необхідно переглянути сутність поняття „професійна армія” для України та виробити дієву програму переведення Збройних Сил на професійну основу, оскільки відмова від призову ще не означає бажаної їх професіоналізації.

Література:

1. **А.М.Павленко.** Професійні збройні сили: переваги та недоліки // http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=vpip3&issue=2003_1
2. Воинская обязанность. Материал из Википедии — свободной энциклопедии // <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%D0%BE%D0%B1%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C>
3. **О. Маначинський.** Якою буде наша армія через 5 років? // Україна і світ сьогодні, № 22 (372). – 09.06.2006 // <http://www.uwtoday.com.ua/print.asp?NID=1774&Jid=171>
4. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року – „Біла книга України” // <http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=news&sub=read&id=4133>